Recenzje

DOI: 10.19195/0137-1150.170.15

Libor Martinek, *Lašsko-evropský básník Óndra Łysohorsky*, Oficyna Wydawnicza ATUT — Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2016, ss. 234.

Osobnost a tvorba Óndry Łysohorského (občanským jménem Ervína Goje, narozen 6. července 1905 ve Frýdku) je předmětem Martinkova dlouhodobého zájmu. Přesvědčivě to dokládá řada publikací zaměřených k tomuto básníkovi, uvedených v seznamu odborné literatury na konci recenzované monografie. Tři podkapitoly věnoval Łysohorskému univerzitní pedagog a vědec Libor Martinek i v sumě svého dosavadního bádání — *Identitě v literatuře Těšínska* (2015).

V monografii *Lašsko-evropský básník Óndra Łysohorsky* Martinek podává komplexní obraz životních osudů a zejména tvůrčí činnosti pozoruhodného a v mnohém kontroverzního spisovatele (pro některé přeceněného, pro jiné naopak nedoceněného). Na začátku své práce opavsko-vratislavský badatel uvádí důvody, pro které má smysl zabývat se tímto autorem i dnes. Jsou jimi (výběrově parafrázujeme): psaní v idiolektu, autorství teorie lašského národa, originální pohled na problematiku života a umění, aktuálnost spisovatelova literárního odkazu v dnešní době sjednocující se Evropy (kdy již není specifičnost regionů a jejich kulturní tradice upozaďována), Łysohorského význam v evropském rozměru. Jedním z cílů Libora Martinka je pak — kromě interpretace básnického díla v laštině — i snaha osvětlit základní znaky tohoto autorova jazyka. Z hlediska metodologie se Martinek pohybuje na poli hermeneutické komparatistiky a recepční estetiky.

Monografie je rozdělena do jedenácti kapitol a jejich četných podkapitol. V první z nich (životopis Óndry Łysohorského) Martinek akcentuje autorovo zakořenění do rodného kraje, přestože po velkou část svého života Ervín Goj pobýval jinde. Rodná oblast ho ovlivnila mnohojazyčností, inspirovala ho k volbě pseudonymu a formovala i jeho celoživotní postoj — vystupování na straně utlačovaných národů. Zmiňována je Gojova studentská (napsal disertaci o Rilku na německé univerzitě v Praze roku 1928) i učitelská činnost na středních a vysokých školách (oplýval znamenitými pedagogickými dovednostmi i rozsáhlými vědomostmi).

Martinek pochopitelně věnuje velkou pozornost Łysohorského teorii lašského národa, jež vzbuzovala v literárních a kulturně-politických kruzích značnou odezvu převážně polemického charakteru (byla nezdůdká chápána jako nacionalistická tendence). Koncepce utlačovaného lašského národa se stala příčinou autorových střetů s českou politickou emigrací v SSSR v období druhé světové války (s. 19). Od svého mládí Goj zaujímá pozici na politické levici a sebeurčení dvoumilionového lašského národa spojuje s vítězstvím socialismu v Evropě (s. 20). Martinek interpretuje spisovatelovy snahy takto: „je nutno mít na paměti, že byl básníkem, nikoli politikem a že jeho poznámky na téma lašského národa vyústily spíše v obranu práva psát básně v laštině a nikoli v podporu nového politického státu“ (s. 74). Nicméně intriky a útoky vyvolané svéráznými Gojovými

názory neustaly ani po jeho návratu z emigrace do Československa a staly se příčinou básníkova nervového zhroucení a předčasného penzionování na začátku šedesátých let.

Za důležité pasáže Martinkova pojednání považují části týkající se Łysohorského problému během válečného období v SSSR, kdy se kvůli svému pojetí Lachů jako národa dostává do sporů s význačně postavenými českými komunisty (Zdeňkem Nejedlým a Václavem Kopeckým), a štvavá kampaň proti němu dokonce vyúsťuje v básníkův dopis Stalinovi (jeho překlad je otištěn v rámci Příloh), v němž se snaží argumentačně obhájit své snahy o zachování lašské kultury a svou uměleckou tvorbu v lašském jazyce.

Jedno z centrálních témat, jak už bylo naznačeno, představuje literární laština. Martinek sám sobě vymezuje poměrně široké pole zkoumání a následné deskripce, byť uvádí, že neusiluje o „komplexní zpracování problematiky v celé její šíři“ (s. 61) — pochopitelně: nejedná se o práci primárně lingvistickou, badatel se převážně pohybuje v oblasti literatury s přesahem ke kulturně-politickým aspektům. Všimá si jistě paradoxní okolnosti Łysohorského prosazování laštiny — autor ji sice používá pro svou literární tvorbu, ale neopírá se přitom o pevně vytvořený jazykový systém; v podstatě povyšuje krajové nářečí na spisovný lašský jazyk, přičemž „tvůrce nového jazyka nevypracoval [...] žádnou mluvnici, slovník či jinou publikaci, jež by mohla být považována za určitou kodifikační příručku tohoto svérázného jazyka“ (s. 61). Martinek si uvědomuje souvislost mezi kontroverzní přijímanými teoriemi o existenci lašského národa a obtížnou akceptací lašského jazyka, jehož byl Łysohorsky ve skutečnosti jediným uživatelem.

Óndra Łysohorsky byl autorem bilingvním, psal lašsky a německy. Německé poezii se Libor Martinek ve své knize přímo nevěnuje: bere ji v úvahu v celku spisovatelovy tvorby, ale není germanista, aby ji mohl dále fundovaně interpretovat; tato část Łysohorského díla tedy zůstává potenciální výzvou pro některého z badatelů na poli německé literatury. Vložené německé básně se v recenzovaném svazku ovšem objevují — a to jak samostatně, tak jako překlad textů uvedených v laštině (na příslušné stránce ve dvou sloupcích) v podání Pavla Gana. Najdeme tu i překlady do ruštiny, jejichž autorem je slavný ruský spisovatel Boris Pasternak, který se s Łysohorským přátelil.

Za nejdůležitější přínos Martinkovy monografie považují analýzu a úhrnné zhodnocení spisovatelova díla; za hodnou ocenění považují zejména snahu nově interpretovat Łysohorského lašsky psanou poezii vytvořenou během básníkova pobytu v Rusku. Velká pozornost je věnována i prvním dvěma sbírkám ze třicátých let. Martinek zkoumá autorovo dílo i jeho recepci v diachronním pohledu. Sleduje tvůrcův vývoj od básníka „sociálního protestu“ (v počátcích tvorby) k básníkovi „lidství“ (v poezii válečného období) (s. 84). Všimá si poměrně omezeného rejstříku jeho předválečné tvorby a rozšíření tematického záběru i výrazových prostředků v letech, kdy spisovatel pobýval v Sovětském svazu. Postupné potlačování rebelského gesta a pronikání senzitivního lyrismu je završeno na konci šedesátých let (v tomto období Łysohorsky píše převážně německy).

Libor Martinek analyzuje básníkovo dílo zevrubně, a to z hlediska tématu (jednotlivých motivů), kompozice, prostoru, času, symboliky, žánru, stylu atd. Spjatost básníkovy metaforiky s rodným krajem (hledání bazálních jistot) demonstuje na častém výskytu symbolu stromu, písne a také země-matky. Uvědomuje si úskalí biografické interpretace v souvislosti s autorovým dílem psaným v emigraci a této nepřipadné metodě se mu daří vyhýbat. Při interpretaci jednotlivých motivů Martinek osvědčuje soustředěný vhled do textu; je vykladačem vnímavým, dovede vystihnout podstatu analyzovaných jevů; adekvátně problematiku otevřít, pojmenovat, průběžně se k ní vracet v souvislosti s jinými autorovými texty a zhodnotit ji se zřetelem ke kontextu spisovatelova díla jako celku. Nevyhýbá se ani rozboru versologickému, čehož si lze povšimnout v souvislosti s „uměleckým vrcholem Łysohorského poezie vzniklé v městech a stepích Střední Asie“ (s. 125) — *Taškentskou symfonií*, věnovanou B. Pasternakovi.

V případech, kdy se Martinek pustí do analýzy genologické, je schopen v rámci žánru diferencovat. Patrné je to na straně 126: interpretuje jednu z Łysohorského balad a uvědomuje si její odlišnost ve srovnání s českou baladickou tradicí, reprezentovanou Erbenem, Čelakovským, Nerudou, Wolkerem a Bezručem. Jako charakteristické rysy Łysohorského poezie vytyčuje polari-

tu a kontrast (ten v návaznosti na slovenského literárního vědce Miloše Tomčíka, konkrétně na jeho recenzi otištěnou 2. srpna 1958 v časopise „Kultúrny život“). Podrobně se Martinek věnuje obrazům ženy a muže v básnickově tvorbě. Pro autorovo dílo je příznačná rovněž vize bojovníka usilujícího o společenskou spravedlnost, ani tu tedy opavsko-vratislavský badatel ve své monografii neopomíjí.

Jednotlivá zjištění jsou prezentována s vědomím kontextu české poezie: ve vazbě na jména Petr Bezruč, Vilém Závada či básníky tzv. druhé vlny proletářské poezie. Při analýze spisovatelovy básnické tvorby během války Martinek odhaluje Łysohorského ovlivnění socialistickým realismem a angažovanou poezií. Poukazuje na jistý vliv poezie Jiřího Wolкера, Josefa Hory a ruské poezie (básní Jesenina a Pasternaka). Ve všech sledovaných obdobích se literární historik podrobně věnuje kritické recepci Łysohorského tvorby. Tu výrazně ovlivnila chvála F. X. Šaldy na adresu autorovy prvotiny, k níž slovatný kritik napsal úvodní slovo. Šaldova interpretace z první poloviny třicátých let ovšem vyvolávala i polemické názory, které vyjadřovaly pochybování o skutečném uměleckém přínosu lašského básníka. Přijetí spisovatelovy tvorby v proměnách času rozhodně nebylo jednoznačné — na jedné straně nalezneme uznalá hodnocení J. Hory (vyzdvihuje zakomponování sociálních motivů Łysohorského rodného kraje), P. Eisnera, J. Vodáka a A. M. Piši (podle dvou posledně jmenovaných dodala laština básním na působivosti), K. Jiříčka a dalších, na straně druhé objevíme spíše negativní, až ostře kritická slova, jež dosahují svého vrcholu v textech Z. Vavříka ze třicátých i padesátých let. Martinek parafrázuje jednu z Vavříkových statí:

Pro básně Łysohorského je podle něj příznačné, že za lašský lze považovat pouze jejich povrch, zatímco myšlenková a větná konstrukce se mu jeví jako knižně a často žurnalisticky česká. Vavřík řadil laštinu Łysohorského do kategorie uměle vytvořených jazyků a domníval se, že poezie v ní psaná je plná falešných frází a toporně přeložených českých rčení, což podle něj mělo zastřít básníkovu myšlenkovou primitivnost (s. 77).

Tím, že proti sobě Martinek staví rozdílná hodnocení a také zařazuje ukázky z básníkovy tvorby, čtenář jeho monografie může do jisté míry srovnávat. Pro odborněji zacílenou komparaci by však recipient potřeboval být detailněji obeznámen se spisovatelovou tvorbou v laštině (případně v překladech do jiných jazyků) z rozsáhlejší autopsie. Komparativní aspekt se prolíná celou prací, Martinek porovnává a současně hodnotí na mnoha místech. Přestože si uvědomuje příbuznost poetiky Bezruče a Łysohorského, upozorňuje i na odlišnosti — například na motivaci k tvorbě v případě obou autorů. Při zařazování Łysohorského bilingvní poezie do kontextu světové literatury se Martinek neomezuje jen na již zmiňované ruské autory, ale poukazuje rovněž na další možné inspirační vlivy, mezi něž patří i Villonova poezie. Stručně se badatel obrací i k relacím intermedialním — jako příklad poslouží zmínka o zhudebnění několika Łysohorského básní známým skladatelem Erwinem Schulhoffem. Nikoliv okrajové místo v publikaci náleží překladům spisovatelovy poezie do cizích jazyků. Dovídáme se o různých výběrech a také odborných pracích vydaných u nás i v zahraničí. V této souvislosti kladně hodnotíme, že autor monografie nevkládá do hlavního textu rozsáhlé soupisy těchto děl a obrací pozornost jen k těm podle něj nejvýznamnějším. Za důležité považujeme Martinkovo zmiňování pozitivního přijetí Łysohorského díla v zahraničí — chválu Borise Pasternaka a Viktora Šklvského či v souvislosti s autorovou nominací na Nobelovu cenu za literaturu označení Łysohorského za „slezského Mistrala“ ve švýcarském časopise „Poesie vivante“ (v roce 1966 a 1970) (s. 53). „V Československu byl [Łysohorsky] po roce 1946 převážně izolován, zato v Evropě stále více chápán“ (s. 133).

Martinkova práce si zaslouží pochvalu kvůli bohatství rozličných materiálů, jež přináší. Literární historik čerpá z vlastního bádání i ze znalosti jiných prací syntetizujícího charakteru — například z diplomové práce (1957) Pavla Gana, jež obsahuje i statistiku týkající se spisovatelovy tehdejší bilingvní produkce (napsal 550 lašských básní a více než 2000 německých) (s. 137). Kromě bohatého seznamu pramenů a literatury na konci knihy objevíme i fotografie ze sbírek LA SNK a Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku. V jednotlivých kapitolách nechybí ani citace z korespondence,

umožňující čtenáři alespoň částečně nahlédnout do spisovatelových osobních a tvůrčích záměrů, přičemž tyto dvě roviny se, jak tomu u umělců často bývá, vzájemně protínají.

Podnětně vyznívá postřeh estonského lingvisty A. D. Duličenka, považujícího „básníka za člověka, který do sebe vstřebal různé slovanské i neslovanské kultury a tvořil tak kulturní most mezi národy“ (s. 142). Zajímavé jsou také zmínky o jisté Lysohorského nečasovosti: svými snahami o kulturní emancipaci lašského národa jako kdyby spíš patřil do období národního obrození v 19. století, případně měl blíže k jednomu z postulátů Evropské unie — principu zachování a rozvíjení tzv. malých či etnických jazyků (viz slova K. Hannana, I. Pospíšila, J. Marvana a L. Martinka) (s. 25). Přestože v monografii silně rezonuje téma literární laštiny jako výrazu regionalismu, postavenému proti jazykovému centralismu (jak reflektuje Martinek slova Kevina Hannana) (s. 74), Lysohorský není v knize představován pouze v úzkých mantinelech regionálního básnictví, o čemž ostatně vypovídají pasáže tematizující zahraniční recepci a básnickovo období strávené v emigraci.

Podobně jako v jiných Martinkových publikacích je i v této recenzované knize znát velká badatelova píle, soustavné zacílení na zkoumanou problematiku. Uvědomoval-li jsem si při četbě *Identity v literatuře Těšínska* mnohostrannost autorova pohledu, to samé musím zopakovat i v případě této monografie. Rovněž do textu začleněné citace a parafráze přispívají k detailnímu pohledu na usilování a tvorbu Ďndry Lysohorského a nenahrazují Martinkovy vlastní soudy. S mnohými názory neváhá literární historik polemizovat, pokud se mu zdají neadekvátní. Například nesouhlasí s tvrzením Ewalda Oserse (překladaatele do angličtiny ze slovanských jazyků), že v Lysohorského lašské poezii nelze rozpoznat žádné ovlivnění: „[...] je zde jasná souvislost s proletářskou poezií, návaznost na Jiřího Wolkera, S. K. Neumanna, raného Františka Halase i [...] Josefa Horu“ (s. 87).

Monografii Libora Martinka *Lašsko-evropský básník Ďndra Lysohorský* lze hodnotit jako záslužný počin, v němž je české literární veřejnosti představen pozoruhodný spisovatel, jehož evropský význam dosud není v českých uměleckých ani odborných kruzích plně doceněn.

Pavel Horký

(Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Republika Česka)

Data przesłania artykułu: 24.06.2017

Data akceptacji artykułu: 10.01.2018

DOI: 10.19195/0137-1150.170.16

Irena Bogoczová, *Polszczyzna za Olzq*, Uniwersytet Ostrawski, Ostrawa 2018, ss. 149.

Recenzowana monografia *Polszczyzna za Olzq* jest kolejną cenną publikacją prof. Ireny Bogoczowej poświęconą problematyce gwary polskiej nad Olzq w Republice Czeskiej. Zagadnieniom tym czeska badaczka poświęciła większość swojego dorobku naukowego i czytelnik ma prawo oczekiwać, że i tym razem do jego rąk trafi opracowanie bogate materiałowo, na wysokim poziomie naukowym.

Przedmiotem rozważań i opisu jest aktualny stan mowy polskiej na tak zwanym Śląsku Cieszyńskim w jej relacji, z jednej strony, do polskiego dialektu kulturalnego (polszczyzna w Polsce), z drugiej zaś — do języka czeskiego (czeszczyzna większości). Zadanie, które postawiła przed sobą autorka, do prostych nie należy, gdyż sytuacja zarówno językowa, jak i etniczna oraz kulturowa na Śląsku Cieszyńskim jest skomplikowana i bardzo dynamiczna. O złożoności sytuacji językowej użytkowników dwóch kodów językowych na Zaolziu czytamy już we *Wstępie* do monografii: „Nie znają [użytkownicy — B. J.] wygody użytkowania wyłącznie jednego kodu językowego, ale